ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΑΡΡΩΣΤΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΦΟΒΟΥ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΓΡΙΠΗΣ H1N1

του Παναγιώτη Σωτήρη

Εισαγωγή

Στις 11 Ιουνίου του 2009 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας ανακοίνωσε και επισήμως ότι είναι σε εξέλιξη μια πανδημία της νέας γρίπης H1N1, λιγότερο από δύο μήνες μετά τις πρώτες ανακοινώσεις για εκτεταμένα κρούσματα αρχικά στο Μεξικό και στη συνέχεια στις ΗΠΑ. Παρότι ανάλογο κλίμα απειλής είχε δημιουργηθεί τόσο σε σχέση με την επιδημία του SARS το 2003 όσο και σε σχέση με τα κρούσματα γρίπης των πτηνών (H5N1), για πρώτη φορά η απειλή παίρνει τη μορφή μιας πραγματικής πανδημίας, έστω και εάν μέχρι τώρα τα περισσότερα κρούσματα είναι σχετικά ήπια. Το ενδιαφέρον και η ανησυχία είναι λογικά, ιδίως εάν αναλογιστούμε ότι τουλάχιστον για τις αναπτυγμένες χώρες η απειλή από λοιμώδη και μεταδοτικά νοσήματα έμοιαζε να είναι ένα στοιχείο που αφορούσε προηγούμενες γενιές. Αφήνοντας κατά μέρος τα αμιγώς ιατρικά ή επιδημιολογικά ερωτήματα, που αφορούν άλλους, κατά πολύ ειδικότερους, στις σημειώσεις που ακολουθούν θα ασχοληθούμε πολύ περισσότερο με την πολιτική και ιδεολογική διαχείριση της πανδημίας γρίπης H1N1 σε μια προσπάθεια να καταδείξουμε ότι αυτή ούτε τεχνική ούτε ουδέτερη είναι.[1]

1. Η πολιτική της ζωής

1.1. Ξαναγυρνώντας στη βιοπολιτική

Ο πολιτικός χαρακτήρας των ζητημάτων που έχουν σχέση με την υγεία, δημόσια και ατομική, είναι κάτι που θεωρείται αυτονόητο. Συνήθως όμως, θεωρούμε ότι αυτός ο πολιτικός χαρακτήρας βρίσκεται εκτός του πλαισίου των καθαυτό ιατρικών πρακτικών και παρεμβάσεων και αφορά κυρίως το θεσμικό πλαίσιο, τους όρους χρηματοδότησης, τις εργασιακές σχέσεις, τη σχέση ανάμεσα σε δημόσιο και ιδιωτικό. Αυτό που παραβλέπει μια τέτοια θεώρηση είναι ότι το πολιτικό διακύβευμα βρίσκεται μέσα στον ίδιο τον πυρήνα του τρόπου με τον οποίο ορίζεται η ζωή, η υγεία, η υγιεινή, η ασθένεια.

Στο έργο του Μισέλ Φουκώ συναντά κανείς έναν πλούσιο προβληματισμό πάνω σε αυτά τα θέματα που διατηρεί την επικαιρότητά του. Στον πρώτο τόμο της *Ιστορίας της Σεξουαλικότητας* (Φουκώ 1978) συναντάμε τον πυρήνα της επιχειρηματολογίας του σχετικά με το πώς η *ζωή* γίνεται βασική πλευρά των σύγχρονων μορφών κυριαρχίας. Σύμφωνα με τον Φουκώ αυτό που παραδοσιακά ονομαζόταν «δικαίωμα ζωής και θανάτου» ήταν στην πραγματικότητα μετριασμένο, ήταν «το δικαίωμα να *κάνεις* να πεθάνουν ή να *αφήνεις* να ζουν» (Φουκώ 1978: 166). Αντίθετα, από το 17ο αιώνα και μετά κυριαρχεί όχι τόσο μια εξουσία θανάτου, αλλά μια εξουσία που αφορά τη ζωή, που «αναλαμβάνει να τη διαχειρίζεται, να τη μεγαλώνει, να την πολλαπλασιάζει, να ασκεί πάνω της ακριβείς ελέγχους και συνολικές ρυθμίσεις» (Φουκώ 1978: 167). Σε αυτή τη βάση εισάγει ο Φουκώ τις έννοιες της βιοπολιτικής και της βιοεξουσίας. Σε αντίθεση με μια τάση να αντιμετωπίζεται αυτή η τοποθέτηση του Φουκώ ως μια ιδιότυπη «μεταφυσική» της ζωής, ο ίδιος τη συσχετίζει άμεσα με την ανάπτυξη του καπιταλισμού, διατυπώνοντας ουσιαστικά τις συνέπειες που έχει για την καπιταλιστική συσσώρευση η κεντρικότητα της ζωντανής εργασίας ως βασικής παραγωγικής δύναμης και η εμπορευματοποίηση της εργατικής δύναμης.

Αυτή η βιο-εξουσία υπήρξε αναμφίβολα ένα στοιχείο απαραίτητο για την ανάπτυξη του καπιταλισμού, ο οποίος δεν μπόρεσε να σιγουρευτεί παρά μόνο με τίμημα την ελεγχόμενη είσοδο των σωμάτων μέσα στον παραγωγικό μηχανισμό και σε μια προσαρμογή των πληθυσμιακών φαινομένων στις οικονομικές διαδικασίες […] η προσαρμογή της συσσώρευσης των ανθρώπων στη συσσώρευση του κεφαλαίου, η συνάρθρωση της ανάπτυξης ανθρώπινων ομάδων με την επέκταση των παραγωγικών δυνάμεων και τη διαφορική κατανομή του κέρδους, έγιναν δυνατά, ως ένα βαθμό, χάρη στην άσκηση της βιο-εξουσίας με τις πολλαπλές μορφές και μεθόδους της (Φουκώ 1978: 172-73).

Ουσιαστικά, έχουμε να κάνουμε με την ανάδυση της ίδιας της έννοιας της *ζωής*, το πώς η ζωή γίνεται βασική έννοια, πλευρά του κυρίαρχου λόγου, ατομικό και συλλογικό βίωμα και διεκδίκηση:

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Πολιτικές της αρρώστιας και του φόβου

Παναγιώτης Σωτήρης

Ο δυτικός άνθρωπος μαθαίνει σιγά-σιγά τι θα πει να είσαι ένα ζωντανό είδος μέσα σε ένα ζωντανό κόσμο, να έχεις ένα σώμα, συνθήκες ύπαρξης, πιθανότητες ζωής, μια ατομική και συλλογική υγεία, δυνάμεις που μπορείς να τις αλλάξεις κι ένα χώρο όπου μπορείς να τις ξαναμοιράσεις με το βέλτιστο τρόπο. Χωρίς άλλο, για πρώτη φορά στην ιστορία, το βιολογικό αντανακλάται στο πολιτικό• το να ζει κανείς δεν είναι πια εκείνο το απροσπέλαστο άδυτο που δεν αναδύεται παρά κάπου-κάπου, έρμαιο ενός αναπόφευκτου θανάτου• περνάει, ως ένα βαθμό, στο πεδίο ελέγχου της γνώσης και επέμβασης της εξουσίας (Φουκώ 1978: 174).

Θα μπορούσε κανείς εδώ να παρατηρήσει μια ιδιότυπη αναλογία ανάμεσα στην ανάδυση της έννοιας της ζωής και τη γενίκευση της εμπορευματικής μορφής. Σε αυτό το επίπεδο είναι που μπορεί κανείς να πει ότι πλάι στο φετιχισμό του εμπορεύματος εμφανίζεται και ένας φετιχισμός της ζωής, που οδηγεί και σε όλες τις παραλλαγές βιταλιστικών ιδεολογιών.[3]

Ξαναγυρνώντας στον Φουκώ έχει ενδιαφέρον ότι εντοπίζει την εξέλιξη διαφορετικών μορφών κοινωνικού και πολιτικού ελέγχου σε σχέση με τη διαχείριση της ζωής (και της υγείας) του πληθυσμού. Ιδιαίτερη σημασία έχει η ανάδυση μιας μορφής κοινωνικής πειθαρχίας σε σχέση με την αναπαραγωγή *γνωμόνων / κανόνων* (norms) και όχι απαραίτητα δικαϊκών επιταγών. Αυτό εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθειά του να δει την πειθαρχική διάσταση των πρακτικών εξαναγκασμού όχι ως απλών κατασταλτικών πρακτικών, αλλά πολύ περισσότερο ως *παραγωγικών πρακτικών*. Μια πειθαρχία δεν σημαίνει απλώς ότι κάποιος συμμορφώνεται προς μια προσταγή, ούτε ότι απέχει από το να κάνει κάτι. Σημαίνει ότι η ζωή, η καθημερινότητά του, η ύπαρξή του, οι πρακτικές του προσανατολίζονται προς συγκεκριμένα αποτελέσματα. Οι πειθαρχικές πρακτικές είναι *παραγωγικές* πρακτικές.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η εξέλιξη των τοποθετήσεων του Φουκώ πάνω στην έννοια των πειθαρχικών πρακτικών. Σε μια πρώτη φάση (Φουκώ 1989) κυριαρχεί η έννοια της πειθαρχίας ως του συνόλου εκείνων των κανόνων που αφορούν τη ρύθμιση της συμπεριφοράς, της εργασίας, της διαχείρισης του σώματος, της διάταξης των δραστηριοτήτων μέσα στο χώρο. Η πειθαρχία διαμορφώνει τα σώματα και τα παράγει ως τέτοια. Εκεί ο Φουκώ εντάσσει και τους μετασχηματισμούς στη διαχείριση της δημόσιας υγείας. Εντοπίζει την πειθαρχική πλευρά που έχει η οργάνωση των νοσοκομείων, η εξέταση των ασθενών, η κατάταξη υγιών και αρρώστων, η συστηματική παρακολούθηση και απογραφή της υγείας, της νοσηρότητας και της θνητότητας του πληθυσμού και συσχετίζει τη διαμόρφωση μιας «πανοπτικής» αντίληψης της κυριαρχίας με την διαχείριση των μεγάλων επιδημιών στο 17ο αιώνα. Άλλωστε, η πειθαρχική αντιμετώπιση των επιδημιών προκύπτει ακριβώς από τη συσχέτιση ανάμεσα στην αποδιάρθρωση από το λοιμό και την αποδιάρθρωση από την εξέγερση:

Ο λοιμός, ως μορφή ταυτόχρονα πραγματική και φαντασιακή της αταξίας, έχει σαν ιατρικό και πολιτικό αντίστοιχο την πειθαρχία. Πίσω από τα πειθαρχικά συστήματα βλέπει κανείς τον εφιάλτη της «μετάδοσης» του λοιμού, των εξεγέρσεων, των εγκλημάτων, της αλητείας, της λιποταξίας, των ανθρώπων που εμφανίζονται και εξαφανίζονται, ζουν και πεθαίνουν μέσα στο χάος (Φουκώ 1989: 262).

Ωστόσο, στο σεμινάριό του στο Collège de France, την ακαδημαϊκή χρονιά 1977-78 (Foucault 2004) ο Φουκώ κάνει μια σημαντική διάκριση ως προς τις βιοπολιτικές πρακτικές, εισάγοντας τη διάκριση ανάμεσα σε πειθαρχία και ασφάλεια. Κατά τον Φουκώ η έννοια της πειθαρχίας παραπέμπει σε ένα δυισμό επιτρεπτού / απαγορευμένου, ενώ η έννοια της ασφάλειας στην αναζήτηση του βέλτιστου μέσου και του προσδιορισμού αποδεκτών ορίων (Foucault 2004: 8), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τα συστήματα ασφαλείας δεν προϋποθέτουν επίσης την επέκταση του δικαϊκού οπλοστασίου καθώς και των πρακτικών πειθαρχίας και επιτήρησης. Ο Φουκώ διαλέγει δύο παραδείγματα για να δείξει τη μετατόπιση από την πειθαρχία στην ασφάλεια, τη σπάνη τροφίμων και την επιδημία. Σε ό,τι αφορά την σπάνη τροφίμων ο Φουκώ θεωρεί ότι αρχικά, στην περίοδο που ταυτίζουμε με τους μερκαντιλιστές έχουμε μια πειθαρχική αντιμετώπιση του προβλήματος μέσα από ένα σύνολο αυστηρών κανόνων και νομικών ρυθμίσεων για τη διαχείριση των αποθεμάτων και την αποφυγή ελλείψεων. Στη συνέχεια, όμως, στα μέσα του 18ου αιώνα, με την άνθηση στη Γαλλία της θεωρίας των φυσιοκρατών, έχουμε μια αλλαγή. Κυριαρχεί η αντίληψη της απελευθέρωσης του εμπορίου σιτηρών και η πεποίθηση ότι μπορεί κανείς να στηριχτεί πάνω στις φυσικές διακυμάνσεις της παραγωγής και των τιμών και να τις κατευθύνει σε ένα επιθυμητό αποτέλεσμα. Ακόμη περισσότερο κατά το Φουκώ αυτή η αντίληψη θέλει να κάνει την σπάνη τροφίμων όχι ένα αναπόφευκτο ενδεχόμενο, αλλά μια *χίμαιρα* (Foucault 2004: 43).[4] Μόνο που αυτό σημαίνει ότι αφήνουμε τα πράγματα να εξελίσσονται, ότι έχουμε μια κατεύθυνση «laissez faire – laissez passer», ότι μπορεί και να έχουμε ελλείψεις για ορισμένους ανθρώπους ή για ορισμένες ομοφές, ότι μπορεί κάποιοι όντως να πεθένουν από την πείνα, αλλά θα αποφύγουμε ή απάνη τροφίμων να έχει εκείνο τον ορμητικό, σαρωτικό χαρακτήρα που είχε άλλοτε. Είναι προφανές ότι στην περίπτωση της ασφάλειας έχουμε να κάνουμε περισσότερο με τη διαχείριση μιας διαδικασίας και των δυνατοτήτων της, παρά με την άμεση παρέμβαση για τον έλεγχό της. Ο ίδιος ο Φουκώ εντοπίζει τρεις βασικές διαφορές: α) Η πειθαρχία είναι κεντρομόλα, επιδιώκοντας να επικεντρωθεί και να απομονώσει ένα χώρο άσκησης εξουσίας, ενώ η ασφάλεια είναι κεντρόφυγη τείνοντας να επεκτείνεται και να ενσωματώνει πρακτικές και μορφές παραγωγής. β) Η πειθαρχία δεν αφήνει τίποτε να της ξεφύγει, ελέγχοντας κάθε πλευρά, ενώ η ασφάλεια κατά κύριο λόγο αφήνει να εξελιχθεί μια διαδικασία, θεωρώντας ότι τελικά στο επίπεδο τον πληθυσμού θα έχουμε το επιθυμητό αποτέλεσμα. γ) Η πειθαρχία στηρίζεται στην αρνητική έννοια του νόμου ως απαγόρευσης και στη σχέση ανάμεσα σε απαγορευμένο και υποχρεωτικό, ενώ η ασφάλεια στηρίζεται στην ίδια την πραγματικότητα και τις τάσεις που αναπτύσσονται εκεί και τις οποίες πρέπει να αφήνουμε να εξελιχτούν, σε μια ιδιότυπη φυσική και *τεχνολογία* της εξουσίας. Γι' αυτό και ο Φουκώ συσχετίζει την έννοια της ασφάλειας με το φιλελευθερισμό.

Τη διάκριση αυτή ο Φουκώ την εξετάζει και σε σχέση με τη διαχείριση των επιδημιών. Εάν σε σχέση με τις πειθαρχικές πρακτικές το πρότυπο είναι η αντιμετώπιση των επιδημιών πανώλης στο 17ο αιώνα, όπου εφαρμόστηκε ένα σύνολο πειθαρχικών μέτρων που διαχώριζαν τις πόλεις σε συνοικίες και τετράγωνα, έβαζαν αυστηρούς περιορισμούς στην έξοδο από το σπίτι και την κίνηση, επέβαλαν μορφές επιτήρησης, ο Φουκώ πιστεύει ότι το πρότυπο για τη νέα διαχείριση της ασφάλειας ήταν η αντιμετώπιση της ευλογιάς. Ενώ η αντιμετώπιση της πανώλης στηριζόταν στην πειθαρχική προσπάθεια παρεμπόδισης της εξάπλωσής της, οι πρακτικές ασφάλειας όπως ο διαμελισμός και ο εμβολιασμός στηρίζονταν στη διαχείριση της ίδιας της πραγματικότητας της ασθένειας, υπό ελεγχόμενες συνθήκες με σκοπό την αποτροπή της πλήρους εκδήλωσής της (Foucault 2004: 61). Στο ίδιο πλαίσιο των πρακτικών ασφάλειας εντάσσει ο Φουκώ και τη διαχείριση του κινδύνου, μέσα από την ολοένα και μεγαλύτερη συγκέντρωση και επεξεργασία στοιχείων για την πιθανότητα των ασθενειών, τη νοσηρότητα και τη θνησιμότητα, καθώς και την εισαγωγή μιας κλίμακας εννοιών: περιστατικό, ρίσκο, κίνδυνος, κρίση. Επιπλέον, σε αντίθεση με την πειθαρχική αντιμετώπιση των επιδημιών που έτειναν προς τον αυστηρό διαχωρισμό ασθενών και υγιών, οι πρακτικές ασφάλειας αντιμετωπίζουν ένα συνεχές στο επίπεδο του πληθυσμού.

Θεωρεί μάλιστα ότι έχουμε να κάνουμε με δύο διαφορετικές μορφές κανονικοποίησης. Στην περίπτωση των πειθαρχικών πρακτικών η κανονικοποίηση παίρνει τη μορφή της συμμόρφωσης προς ένα πρότυπο και στηρίζεται στη σαφή διάκριση κανονικού (ή ψυχολογικού) και μη κανονικού, ενώ στην περίπτωση της ασφάλειας έχουμε μια «ευθυγράμμιση του κανονικού και του μη κανονικού, μια ευθυγράμμιση των διαφορετικών καμπυλών κανονικότητας» (Foucault 2004: 65), με σκοπό να μπορέσουμε να ενισχύσουμε τις τάσεις κανονικότητας σε βάρος των αντίθετων.

Ο Φουκώ θεωρεί ότι μπορούμε να δούμε και μια διαφορετική αντιμετώπιση των ίδιων των πληθυσμών. Είναι γνωστή η θέση του ότι η ανάδυση της κεντρικότητας της έννοιας του πληθυσμού σχετίζεται με τη μερκαντιλιστική αντίληψη του πληθυσμού ως βασικής παραγωγικής δύναμης που πρέπει να προστατευτεί, να πολλαπλασιαστεί, να αποτελέσει αντικείμενο μέριμνας και πειθαρχικής παρέμβασης. Θεωρεί όμως, ότι αυτή η αντίληψη είναι στενά συνδεδεμένη με μια λογική σχέσης ανάμεσα στον κυρίαρχο και τους υποτελείς του. Αντίθετα, θεωρεί ότι στους Γάλλους φυσιοκράτες έχουμε μια αντίληψη του πληθυσμού ως φυσικής διαδικασίας. Έτσι, ο στόχος δεν είναι πια να «αποσπάσουν την υπακοή των υπηκόων σε σχέση με τη βούληση του κυρίαρχου, αλλά να ελέγξουν πράγματα, φαινομενικά απομακρυσμένα από τον πληθυσμό, που όμως γνωρίζουν από τον υπολογισμό, την ανάλυση και το στοχασμό ότι όντως μπορούν να έχουν δραστική επίδραση στον πληθυσμό» (Foucault 2004: 74).

Από τα παραπάνω γίνεται σαφής η συνθετότητα και η περιπλοκότητα της θέσης του Φουκώ πάνω στις παραλλαγές της βιοπολιτικής και η διάκριση που κάνει ανάμεσα σε μια προσέγγιση πειθαρχίας και μια προσέγγιση ασφάλειας. Κατά τη δική μας γνώμη στην πραγματικότητα έχουμε να κάνουμε με δυο τροπικότητες άσκησης πρακτικών εξουσιασμού που λειτουργούν συχνά αλληλοσυμπληρωτικά μέσα στους όρους αναπαραγωγής των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και εκμετάλλευσης. Η πειθαρχική διάσταση, με τον τρόπο που την ορίζει ο Φουκώ, εντοπίζει την εντεπισιακή αίθηση των πρακτικών έννομου εξαναγκασμού που συνοδεύουν την ανάδυση του καπιταλισμού και ιδίως την προπαρχική συσσώρευση, την επέκταση των μορφών εξουσίας, την επιβολή της κυριαρχίας εκεί που είτε δεν υπήρχε είτε διακυβεύόταν από κάθε είδους εθιμικούς περιορισμούς. Από την άλλη, οι πρακτικές ασφάλειας αφορούν τα αποτελέσματα κανονικής συμμόρφωσης και κανονικότητας που μπορεί να έχει η ίδια η αναπαραγωγή των κανονικών πρακτικών και των αυθόρμητων τάσεων της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Είναι σαφής ο συμπληρωτικός χαρακτήρας τους: οι αμιγείς πειθαρχικές πρακτικές αναλαμβάνουν είτε να προλειάνουν το έδαφος για τις διαδικασίες αυθόρμητης συμμόρφωσης, είτε να παρέμβουν στην οριακή περίπτωση. Αυτό μπορεί ακόμη να εξηγήσει γιατί ακόμη και σήμερα, εν μέσω φαινομενικής ηγεμονίας ενός φιλελεύθερου υποδείγματος ο βαθμός και η κλίμακα της κρατικής

πειθαρχικής παρέμβασης γενικεύεται.

Έχει ενδιαφέρον ότι προς το τέλος της ζωής του ο Φουκώ αφιένει κατά μέρος την έννοια της βιο-πολιτικής και εισάγει την έννοια των *τεχνολογιών εαυτού* (Foucault 2001). Αυτή προκύπτει μέσα από την ενασχόλησή του με όλη την αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή αντίληψη για την *επιμέλεια εαυτού* ως *τέχνη βίου*, όλο το σύνολο των πρακτικών με τις οποίες το άτομο / υποκείμενο αναλαμβάνει να ψυχώσει για την ορθή διαχείριση της ίδιας του της ύπαρξης. Παρότι σε αρκετά σημεία – και αυτό μάλλον με επιλογή και του ίδιου του Φουκώ – το όλο ζήτημα παραπέμπει και στη δυνατότητα μιας ηθικής ή αισθητικής της ύπαρξης, εντούτοις έχει τη θεωρητική χρησιμότητα να εντοπίζει τη σημασία που έχουν οι εξειδικευμένες, υποκαιρνοποιημένες και εσωτερικευμένες μορφές των βιοπολιτικών επιταγών (συχνά και με έντονη ψυχαναγκαστική φόρτιση). Ας *αναλογιστούμε* πώς και στις μέρες μας πλάι στις κάθε είδους πειθαρχικές πρακτικές σε σχέση με τη δημόσια υγεία, ή τις πρακτικές διαχείρισης της ασφάλειας ανεπαρκέγκεται, περισσότερο έντονα παρά ποτέ, και μια ολόκληρη σειρά τεχνολογιών εαυτού σε σχέση με την υγεία (δίαιτα, γυμναστική, εμμονή στην υγιεινή διατροφή ή κ.π.π.).

Σε αυτή τη βάση είναι που μπορούμε να δούμε και την αξία που έχουν τέτοιες διακρίσεις σε σχέση με την αντιμετώπιση της τρέχουσας πανδημίας γρίπης και να αναδείξουμε τον πολιτικό χαρακτήρα που έχουν στον πυρήνα τους. Σκοπός μας είναι να δείξουμε ότι ο πυρήνας μεγάλου μέρους της συζήτησης και της πρακτικής αιφορά την αποτέτιωση πολιτικών στρατηγικών και όχι απλώς τεχνικών αντιμετώπισης ενός προβλήματος. Θεωρούμε δηλαδή ότι γύρω από την πανδημία γρίπης ξεδιπλώνεται ένα σύνολο από πρακτικές πειθαρχίας, πρακτικές ασφάλειας και τεχνολογίες εαυτού, καθώς και ένα σύνολο πολιτικών και ιδεολογικών αναπαραστάσεων που δεν αιφορούν την πανδημία καθαυτή αλλά πολύ περισσότερο την τρέχουσα συγκυρία του ταξικού συσχετισμού δύναμης.

1.2. Βιοπολιτική, βιοοικονομία και σύγχρονη υποκειμενικότητα

Ας δούμε όμως πρώτα, τις κυτεινθύνσεις που παίρνει η βιοπολιτική διάσταση στο σύγχρονο καπιτάλισμό.

Στο οικονομικό επίπεδο έχουμε τη μεγάλη ανάπτυξη του σύγχρονου ιατροφαρμακευτικού συμπλέγματος, αποτέλεσμα της αναζήτησης για νέα πεδία υπερβόλικης του κεφαλαίου. Αυτή ενισχύεται από τη δυνατότητα παρέμβασης, τόσο προληπτικά όσο και θεραπευτικά, σε επίπεδα που μέχρι πρόσφατα δεν ήταν ορατό (γενετική βιολογία και μηχανική), από την αύξηση των συνδρόμων που χαρακτηρίζονται ως παθολογικά ιμάσα από την επέκταση της έννοιας της ψυχικής νόσου σε συμπεριφορές που μέχρι τώρα δεν χαρακτηρίζονταν ως τέτοιες – π.χ. η ιατροφαρμακευτική διαχείριση των προβλημάτων προσοχής και συγκέντρωσης των παιδιών ή της υπερκινητικότητας), από την επέκταση της δυνατότητας χρήσης ιατροφαρμακευτικών πρακτικών (από την πλαστική χειρουργική έως την χρήση των αντικαταθλιπτικών ως βελτιωτικών της διάθεσης), από τη βιομηχανία πρόληψης και διαχείρισης καταστάσεων που δεν συνιστούν καθαυτές νόσους αλλά παράγοντες κινδύνου, όπως είναι η χοληστερίνη, η αυξημένη αρτηριακή πίεση κ.λπ. (Rose 2007). Η τεχεία διόγκωση των δαπανών υγείας, που σε μεγάλο βαθμό προφοδοτούν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο τις καπιτιλιστικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε αυτό τον τομέα επίσης διαμορφώνει έναν πολύ μεγάλο κλάδο με σημαντικές οικονομικά διακυβεύματα. Ως αποτέλεσμα, π.χ., οι συνολικές δαπάνες υγείας στις ΗΠΑ άγτασαν το 2007 το 16% του ΑΕΠ (OECD 2009). Αρκεί να αναλογιστούμε ότι σύμφωνα με έκθεση της εταιρείας Ernst and Young το συνολικό εισόδημα των εταιρειών που δραστηριοποιούνται παγκοσμίως στο χώρο της βιοτεχνολογίας άγγιξε το 2008 τα 89,7 δισεκατομμύρια δολάρια (Ernst and Young 2009).

Οι πολιτικές επιπτώσεις αυτών των εξελίξεων είναι πολυεπίπεδες. Καταρχάς έχουμε τις μεγάλες πολιτικές συγκρούσεις γύρω από τη διαχείριση των τεράστιων δαπανών υγείας, δημόσιων και ιδιωτικών. Έπειτα, έχουμε όλο το φάσμα των μορφών βιολογικού ελέγχου και επιτήρησης, από τις εκστρατείες πρόληψης ασθενειών και το νέο φάσμα απαγορεύσεων, έως τα ερωτήματα που γεννιούνται από την εκτεταμένη δυνατότητα προληπτικού γονιδιακού ελέγχου. Τέλος, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την αυξανόμενη βαρύτητα της βιολογίας σε σχέση με τις κατασταλτικές πρακτικές, από τη διαμόρφωση βάσεων δεδομένων DNA για εγκληματολογική χρήση έως τις θεωρίες για την γενετική προδιάθεση των εγκλημάτων (Rose 2007).

Όλα αυτά, όμως, έχουν και ιδιαιτέρως αποτελέσματα. Πρώτα από όλα έχουμε την πραγματική και συστηματική υποτίμηση των κανονικών παραμέτρων. Ολοένα και περισσότερες πρακτικές και συμπεριφορές αποδίδονται σε βιολογικές παραμέτρους και αντίστοιχα η διόρθωση ή βελτίωσή τους σε αντίστοιχες παρεμβάσεις. Σ' αυτό το πλαίσιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει ο τρόπος που διαμορφοποιείται η έννοια του κινδύνου. Η διαχείριση του κινδύνου – και όχι η απλή προσφορά προστασίας έναντι της ασθένειας – αποκτά κεντρική σημασία. Το παράδοξο είναι ότι όσο εξελίσσονται οι τεχνολογίες που προσπαθούν να βελτιστοποιήσουν την διαχείριση αυτή και να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο, τόσο περισσότερο η έννοια του κινδύνου ενισχύεται. Ορκαιά ακόμη και αυτοί που θα χαρακτηρίζονταν τυπικά υγιείς αντιμετωπίζονται πλέον ως απλώς ασυμπτωματικοί ή προσυμπτωματικοί άρρωστοι (Rose 2007: 19). Αυτή η διαχείριση του κινδύνου επιτείνεται καθώς από τις νόσους με ένα προσδιορισμένο νοσογόνο παράγοντα (όπως ήταν οι μεγάλες επιδημίες) περνάμε σε νόσους που χαρακτηρίζονται όχι από μονοσήμαντους αιτιώδεις παράγοντες αλλά ένα φάσμα από προδιαθεσικούς παράγοντες. Αυτό επάγει και εξεταμιευμένη αντίληψη του κινδύνου, μια αναδυόμενη μορφή υποκειμενικότητας που χαρακτηρίζεται από τη εσωτερικευμένη προσοχή, το υποκείμενο να φροντίζει να κάνει διαρκώς τις σωστές επιλογές και να ελαχιστοποιεί τους κινδύνους. Σε αυτό το πλαίσιο συναφιθρώνονται οι πειθαρχικές πρακτικές (όλο το φάσμα των σύγχρονων απαγορεύσεων με εμβλεμματική την αντικαπνιστική υστερία), η διαρκής επανεμφάνιση μορφών ευγενικής ή γονιδιακού ρατισμού (όλο το φάσμα της νόσων που θεωρείται ότι έχουν γενετικό υπόστρωμα) και μια εξεταμιευμένη αντίληψη της επιτήρησης: το υποκείμενο πρέπει διαρκώς να προϋπολογίζει το ισοζύγιο ανάμεσα στον καταναλωτικό ηδονισμό και τους κινδύνους που αυτός συνεπάγεται (στρατηγική που επίσης συμπεριλαμβάνει τη μαζική κατανάλωση σκευασμάτων ή υπηρεσιών υγείας που προλαμβάνουν αυτούς τους κινδύνους).

Μια νέα εκδοχή βιολογικής υπευθυνότητας αναδύεται. Η προστασία εαυτού αλλά και άλλων από ενδεχόμενους κινδύνους προστίθεται στις ευθύνες του πολίτη. Παρότι, αυτό συνδυάζεται με μορφές οικολογικής συνείδησης και ιδεολογήματα αιβασμού προς τη φύση, εντούτοις είναι εμφανής και ο συντονισμός με πλευρές της κυρίαρχης νεοφιλελέυθερης ιδεολογίας, στη μετάβαση από το κράτος πρόνοιας και από μια ελάχιστη εγγύηση προστασίας έναντι κινδύνου, προς την κυρίαρχη αντίληψη μιας κοινωνίας ατόμων που επιφορτίζονται με το βάρος της ατομικής τους ανόδου ή καταβαράθρωσης.

Αυτό αποτυπώνεται και στην ολοένα και μεγαλύτερη έμφαση που δίνεται στην ατομική διάσταση των υποκειμένων. Τα περισσότερα κράτη εξακολουθούν να μην απεμπολούν τη διάσταση της προστατευτικής και ρυθμιστικής δράσης ως προς τη δημόσια υγεία, όμως ολοένα και περισσότερο δίνεται βάρος και στην *ατομική ευθύνη* που έχει κάθε πολίτης να εξασφαλίζει την ατομική του υγεία και ποιότητα ζωής (Rose 2007: 63), κάτι που αποτυπώνεται τόσο στην παράλληλη ανάπτυξη της βιομηχανίας της ιδιωτικής περίθαλψης και ασφάλισης όσο όμως και από ένα ολόκληρο φάσμα πρακτικών, πλέκων, «τεχνολογιών εαυτού» που είναι εξεταμιευμένες ή διασπείρονται το πολύ μέχρι το όριο της στενής κοινότητας. Όσο μεγαλώνει η κλίμακα των βιοπολιτικών προστεγών και των απαιτήσεων ως προς την υγεία και την «ποιότητα ζωής», τόσο μεγαλώνει και το βάρος αυτής της εξεταμιευμένης ευθύνης.

2. Η πολιτική του φόβου

Η επίσημη διακήρυξη ότι είμαστε αντιμέτωποι με μια πανδημία γρίπης και η έμφαση στην απειλή που αυτή συνιστά, αντικειμενικά δημιουργεί ένα κλίμα φόβου, που εντανακλάται τόσο στο λόγο των επίσημων φορέων, όσο και στη ρητορική των ΜΜΕ. Αυτό όμως, δεν σημαίνει ότι το στοιχείο του φόβου και η διαχείρισή του αποτελούν απλώς αντανακλαστικά σύμμετρα προς την απειλή της πανδημίας. Αντίθετα, καθορίζονται και παίρνουν την ιδιαίτερη φόρτισή τους από τον τρόπο που σήμερα η διαχείριση του φόβου εν γένει αποκτά χαρακτήρα κομβικής πολιτικής στρατηγικής.

2.1. Κοινωνίες της διακινδύνευσης – κοινωνίες του φόβου

Η διαχείριση του φόβου έχει γίνει όχι μόνο βασικό πολιτικό διακύβευμα αλλά και συγκεκριμένο εργαλείο άσκησης πολιτικής στις μέρες μας. Ήδη στη δεκαετία του 1980 ο Ulrich Beck είχε εισαγάγει την έννοια της κοινωνίας της διακινδύνευσης (Risikogesellschaft / risk society) για να περιγράψει την ειδική πολιτική βαρύτητα μεγάλων κινδύνων (οικολογική καταστροφή, διατροφικοί κίνδυνοι κ.λ.π.) και τον τρόπο που αποτελούν τους κόμβους της κοινωνικής διαπάλης αλλά και των πολιτικών προτάσεων (Beck 1994). [1] Δεν είναι τυχαίο ιδίως ότι η ίδια η ανάδυξη των οικολογικών ανακαθήμενων θα σημαφθεί σε μια αποκαλυπτική αντίληψη των οικολογικών κινδύνων και καταστροφών [2] [illegible]

[1] Η ανάλυση αξιοποιήθηκε κι στο κείμενο.